
V. Budismul

Mihai Nistor

V.1. Originile religiei budiste

Religia budistă reprezintă una dintre cele trei așa numite religii “universale”. Ea a fost întemeiată în India, sec. 6-5 î.H. de către Sakyamuni sau Buddha, adică “trezitul” sau iluminatul.

“Budismul este singura religie al cărei întemeietor nu se declară nici profetul unui Dumnezeu, nici trimisul său. În plus, respinge însăși ideea unui Dumnezeu, ca Ființă supremă”³⁰.

Fiind cea mai timpurie dintre religiile mondiale, budismul, uneori, este confundat cu jainismul, întrucât are în mod real anumite afinități cu acesta, datorită apariției în același spațiu și timp, ca expresie a insatisfacției spirituale pe care a provocat-o brahmanismul oficial. Însă între budism și jainism sunt deosebiri fundamentale, atât în plan doctrinal, cât și în cel al trăirii religioase. Dacă religia budistă, în partea ei esențială, se întemeiază pe principii proprii, jainismul se datorește unor elemente teoretice ale școlii Samkhya sau ale Vedantei.

Deosebirea fundamentală dintre acestea se referă la “rațiunea practică”, la viața morală: budismul se îndepărtează de ascetism, în timp ce jainismul este de neconceput fără asceză. Astfel, se explică de ce jainismul a rămas în granițele Indiei, în timp ce învățătura lui Buddha dispăruse de pe teritoriul de baștină, răspândindu-se în Asia Centrală și de Est, devenind o religie cu statut universal. Distincția relevată evidențiază un fapt de importanță capitală: apare pentru prima dată în istoria omenirii o legătură confesională între oameni, diferită de legăturile etnice, lingvistice sau politice. Indivizii umani au început să se grupeze pe temeiul coreligiozității, indiferent de locul nașterii, de limbă, de țară, de cetățenie. Se poate spune că budismul a jucat același rol important în istoria popoarelor Asiei, pe care l-a avut creștinismul în Europa sau islamismul în Orient și Africa de Nord.

Cu privire la izvoarele scrise ale budismului sunt păreri după care aceste documente fie că nu s-au păstrat, fie că nu au existat. Primele atestări sunt *Inscripțiile regelui Asoka*, sec. al III-lea î.d.H., care se referă la o perioadă când budismul se

佛
Buddha

înfățișează ca o religie deja constituită, cu o organizație ecleziastică, cu dogme și tradiții proprii. Perioada aurorală a religiei budiste este cunoscută în exclusivitate din legende care, de-a lungul veacurilor au format o impresionantă literatură sacră. Din cadrul acestei literaturi o importanță deosebită pentru istorici constituie scrierile cele mai timpurii, așa numita *Lege palică*, adică opere scrise în limba pali, care seamănă cu sanscrita, la fel ca italiana cu latina. Aceste cărți au fost alcătuite în primele secole î.d.H. și se numesc *Tripitaka*, ceea ce în limba sanscrită înseamnă “trei coșuri”: a. *Vinaya-pitaka* – “coșul disciplinei”, care cuprinde o culegere de vechi reguli canonice ale comunităților budiste; b. *Sutra-pitaka* – “coșul predicilor”, care cuprinde o culegere de convorbiri și aforisme ale lui Buddha; c. *Abhidharma-pitaka* – “coșul doctrinei superioare”, care cuprinde cugetări metafizice.

Apariția budismului se află într-o anume legătură și cu realitatea social-istorică, politică și economică a principatelor de nord ale Indiei în epoca dinastiei Seisunaga din sec.VI-V î.d.H., când credința în caracterul de nezdruncinat al orânduirii castelor începe să se clatine. Nemulțumirea față de ordinea existentă se manifestă chiar și din partea unor reprezentanți ai castelor superioare. Dar să nu exacerbam acest raport causal dintre formele vieții spirituale și determinarea lor de către structurile vieții comunitare. În orice caz, Buddha nu poate fi considerat în primul rând ca un reformator social-politic. Iar dacă Sakyamuni a propovăduit un democratism, acordând mântuirea tuturor oamenilor, indiferent de rang social, de castă, acesta a fost un democratism de factură religioasă și nu politică.

V.2. Adevăruri sacre în budism

Doctrina budismului timpuriu cu greu poate fi deslușită sub straturile depuse mai târziu. Cert este că în faza inițială conținutul acestei doctrine formează nu atât o concepție religioasă, cât un sistem etico-filosofic. Esența acestei învățături o constituie cele patru “adevăruri supreme”, a căror descoperire a avut loc în momentul iluminării lui Sakyamuni și pe care le-a făcut cunoscute la prima sa predică de la Benares. Aceste patru adevăruri sunt: a. teoria asupra existenței suferinței; b. învățătura despre cauzele suferinței; c. posibilitatea suprimării suferinței și d. căile posibile care duc la îndepărtarea suferinței.

Potrivit concepției budiste, **întreaga viață este suferință.**

a). ”Iată, o monahi, zice Buddha, adevărul sfânt despre suferință: nașterea este suferință, bătrânețea este suferință, boala este suferință, moartea este suferință. Unirea cu ceea ce nu iubești este suferință, despărțirea de ceea ce iubești este suferință, a nu obține ceea ce

iubești este suferință. Pe scurt, cele cinci elemente ale ființei omenești* care provoacă atașarea la existență, sunt suferință”.

b). “Iată, o monahi, adevărul sfânt despre originea suferinței: este setea de existență, care duce din renaștere în renaștere, însoțită de plăceri și poftă lacomă, care-și găsește ici și colo plăcerea: este setea de plăcere, setea de existență, setea de nepermanență”**;

c). “Iată, o monahi, adevărul sfânt despre suprimarea suferinței: stingerea setei acesteia, prin nimicirea totală a dorinței, părăsind dorința, renunțând la ea, eliberându-te de ea, nelăsându-i nici un loc”;

d). “Iată, o monahi, adevărul sfânt despre calea care duce la suprimarea suferinței: este acel drum sfânt cu opt cărări, care se numește: *credință* dreaptă, *hotărâre* dreaptă, *cuvânt* drept, *faptă* dreaptă, *mijloace de existență* drepte, *sforțare* dreaptă, *cugetare* dreaptă și *meditație* dreaptă”³¹.

Aceste “adevăruri sfinte” au constituit piatra unghiulară în formarea unui complicat edificiu filosofico-religios în care toate principiile, valorile și ideile se structurează în jurul conceptului de suferință.

**adevăruri
sfinte**

În viziunea budistă, suferința dobândește o semnificație ontologică universală, dat fiind că ea reprezintă corelatul și dimensiunea imanentă a existenței. Dincolo de înțelesul strict uman, suferința este expresia fragilității și caducității (annica) devenirii universale. De fapt, orice existență este o “tortură” (duhkha), întrucât este marcată de naștere, îmbătrânire și moarte, Totul se transformă, curge și nimic nu are consistență. “Nonsubstanțialitatea” (anatta) este singura realitate autentică. Conținutul profund al suferinței umane, spune Buddha, este amplificat mai ales de faptul că însuși eul nostru are o existență efemeră, înșelătoare, întrucât omul este o părțică a acestui univers.

Reîncarnarea sufletului este explicată prin “setea de viață”, precum și prin neputința omului de a se detașa de lucruri sau ignoranța acestuia cu privire la caracterul iluzoriu al formelor de existență. Neștiința este cauza care dă naștere vieții succesive, în timp ce cunoașterea celor patru “adevăruri sfinte” suprimă șirul reîncarnărilor curmând astfel și suferința. Cel care ajunge să se convingă de caracterul iluzoriu al acestei lumi, atinge perfecțiunea și devine sfânt (bodhi sau arhat). Pentru el șirul reîncarnărilor s-a sfârșit și poate să intre sau să se cufunde în *nirvana* – stare ultimă, ideală, către care trebuie să tindă orice înțelept.

V.3. Nirvana

* Conform doctrinei budiste, existența individuală a omului este formată din cinci corpul, senzațiile, reprezentările, tendințele și cunoașterea.

** Prin “setea de existență” și “setea de nepermanență” se înțelege dorința lacomă care creează credința în durată veșnică a existenței, fie din credința că totul se sfârșește odată cu moartea.

Sensul exact al termenului de “nirvana” este stingere, nimicire, neant, care, până la anumit punct, consonează cu “ataraxia” stoică. Noțiunea de “nirvana” ocupă locul central în întreaga religie budistă, fiind interpretată în chipuri cele mai diferite, Astfel, pentru Schopenhauer, ea desemnează “negarea acestei lumi, a samsarei. Căci Nirvana este definiția negației, neant, aceasta înseamnă că samsara nu cuprinde în sine un element care ar putea sluji la construcția sau definiția Nirvanei”³²

Pentru Joseph Dulhman, Max Muller sau H. Oldenberg, Nirvana reprezintă anihilarea totală, neființa absolută, vidul pur, în timp ce pentru Rhys Davids, și profesorul indian P.V. Bapat, coordonatorul volumului comemorativ *2500 Years of Buddhism*, nirvana semnifică sfințenie, desăvârșire în pace, bunătate și înțelepciune, iar budismul este considerat o religie a bunătății, a omeniei și a egalității. În sfârșit, sunt indologi care susțin că nirvana este curmarea numai a existenței sensibile, accesibilă cunoașterii și trecerea într-o altă stare, inaccesibilă cunoașterii, ca un fel de existență beatifică. Mircea Eliade este de părere că “trebuie făcută o deosebire între *Nirvana* “vizibilă”, adică accesibilă în timpul vieții, și *parinibbana*, care se realizează la moarte.”³³

Nirvana

- anihilarea totală, neființa absolută, vidul pur
- sfințenie, desăvârșire în pace, bunătate și înțelepciune
suprimarea șirului de reîncarnări care constituie înșușirea esențială a tot ce trăiește

Nota dominantă a sensului noțiunii de “nirvana” este suprimarea șirului de reîncarnări care constituie înșușirea esențială a tot ce trăiește. Deci, nirvana nu este nici loc și nici stare. Ea semnifică, pe de o parte, dezagregarea individualității, sfârșitul oricărui proces spiritual, iar pe de altă parte, nirvana este și nemurire, “țărnuțel de dincolo”, eliberat de durere. Acest conținut complex și contradictoriu al nirvanei, se pare că l-a acceptat însuși întemeietorul religiei budiste. Fiind întrebat de

către un discipol al său dacă sufletul continuă să existe sau dispare în nirvana, Buddha i-a răspuns că a ști aceasta nu ajută cu nimic la luminarea sau mântuirea omului.

În cultura românească, concepția despre nirvana este deseori asociată cu viziunea filosofică a lui Eminescu, mai precis, cu notele pesimiste ale poeziei sale. S-a vorbit mult despre un pesimism de factură indiană sau schopenhaueriană, avându-se în vedere ideea neființei în opera eminesciană. Însă *neființa* la Eminescu nu este sinonimă cu liniștea, cu “repausul absolut” sau neantul budist. Eminescu este neodihna. Nu întâmplător poetul a schimbat titlul versurilor sale din *Nirvana* în *Rugăciunea unui dac*. Constantin Noica observă cu subtilitate că “Eminescu a venit cu mâna plină înaintea neființei”³⁴. Într-adevăr, darul ce ni s-a făcut prin Eminescu constă tocmai în aceea că a apărut în lumea noastră o ființă umană care a înțeles să fie om deplin.

Se admite, în genere, că nirvana este paradisul budist, pentru că aici se întrerupe șirul reîncarnărilor. Conform doctrinei budiste, calea atingerii stării de arhat și prin aceasta dobândirea nirvanei, sunt eforturile conștiente ale omului, respectarea absolută a celor

“opt drumuri” din al patrulea adevăr sfânt, care conduc la ultima treaptă a perfecțiunii – bodhi.

Dacă omul nu face eforturi pentru a ajunge în nirvana, nimeni nu-l poate salva, de la torturanta samsara. Nici zeii nu pot izbăvi ființa umană de chinurile ființării, deoarece ei înșiși nu se pot sustrage legii circuitului samsarei. Așa se explică de ce Buddha, omul care a atins iluminarea, se află deasupra zeilor. Pe oameni nu-i poate mântui nici Buddha; el le-a dezvăluit numai cele patru mari adevăruri, le-a indicat drumul cel drept de urmat, iar fiecare individ trebuie să pășească independent pe acest drum. “Luați seama, fraților, spune el în *Predica de la Benares*, izbăvirea de moarte a fost găsită, luați seama, călugări, vreau să vă sfătuiesc, vreau să vă dezvălui învățătura mea. Dacă veți urma sfatul meu, veți ajunge în curând la cea mai înaltă împlinire a sfințelor aspirații. Veți cunoaște încă în această viață adevărul și-l veți privi în față”.

Mântuirea constituie scopul suprem al religiei budiste, dar spre deosebire de alte concepții soteriologice, cea creștină bunăoară, aici este vorba de o mântuirea *sui generis*, deoarece budismul exclude tocmai ceea ce este fundamental în creștinism: ideea de Dumnezeu.

“În budism, spune M. Eliade în *Adevărul literar și artistic*, nu există mântuire prin credință și numai prin credință, ca în ebraism, creștinism sau islamism. Mântuirea budistului nu e de esență divină, nu se coboară prin grație cerească, nu preschimbă fulgerător starea credinciosului din păcătos în mântuit. De altfel, pentru budist nu există o divinitate conștientă și Atotputernică, în voința căreia să se încredințeze” (30, 4).

Deși vorbește despre zei, Buddha nu le acordă nici un rol în crearea sau dirijarea lumii. De aceea, la un moment dat, s-a emis ideea unui “ateism” budist. Într-adevăr, pe întemeietorul acestei doctrine îl preocupa doar o singură problemă: aceea a mântuirii. Considerându-l pe om capabil să se salveze singur, Buddha a repudiat toate celelalte chestiuni, chiar și pe aceea a existenței divinității

Ateismul budist, oricât de categoric ar fi, nu constituie totuși un sistem de enunțuri sau principii afirmative. În acest sens budismul este solidar cu tezele școlii Samkhya și se opune brahmanismului și filosofiei Vedanta. Budismul nu cunoaște nici un fel de Brahma sau Atman ca principiu universal. Realitatea, în viziunea budistă, este o continuă țâșnire de noutate, o permanentă creație și devenire. Desigur, urmașii lui Buddha au contribuit substanțial la transformarea budismului într-o religie propriu-zisă, care vine în contradicție cu așa zisul “ateism budist”.

V.4. Cultul budist

Respectarea cu strictețe a prescripțiilor moralei budiste, impunea adepților acestei doctrine un mod de viață monahal. Călugări și ordine călugărești existau în India și înainte de Buddha, însă democratismul religios promovat de el, oferea posibilități largi pentru inițierea, practicarea și răspândirea acestei învățături. Comunitatea budistă sau ordinul budist (samgha) constituia frații de călugări și călugărițe. În ele puteau intra oameni din diferite caste, cu excepția criminalilor, celor atinși de boli grave, sclavilor, soldaților, debitorilor, precum și a tinerilor care nu primeau încuviințarea părinților. Cu timpul, comunitățile budiste s-au lărgit, cuprinzând și adepți mireni. Statutul monahal era extrem de auster; membrii comunității nu puteau deține averi, în afară de un veșmânt simplu de culoare galbenă; trăiau din pomeni, mâncau o singură dată pe zi, înainte de apusul soarelui, respectau celibatul etc. Majoritatea adepților lui Buddha, în faza inițială a acestei religii, preferau să rămână laici, acceptând doar să nu încalce cele cinci interdicții și să facă donații comunităților monahale. Călugăria era îngăduită oricui, din orice castă, începând de la vârsta de șapte ani. Intrarea în călugărie impunea, mai întâi, un stagiu de cinci ani de noviciat, după care primea haina galbenă și numele de bhikṣu, “călugăr cerșetor”. Statutul monahal permitea părăsirea ordinului călugăresc, anahoretul rămânând în raporturi prietenești cu foștii săi frați călugări.

În comunitatea budistă nu exista nici o ierarhie, deosebirile țineau de gradul de elevație a vieții duhovnicești pe care o duceau călugării, începând de la noviciat și până la cei “eliberați încă din viață” – arhat. Călugării budiști duceau o viață sobră, într-un regim aspru de privațiuni rătăcind neconținut, fără adăpost stabil, hrănindu-se exclusiv din daniile mirenilor. Cu timpul însă, au fost întemeiate mănăstiri budiste în care călugării trăiau confortabil, dedicându-se studiului și meditației, iar cele necesare traiului erau asigurate prin dărnicia mirenilor, pentru care întreținerea călugărilor constituia cea mai mare virtute. De

un statut special se bucurau călugărițele budiste (bhikṣuni) care, deși aveau aceleași îndatoriri ca și călugării, nu aparțineau ordinului, aflându-se într-o supunere totală față de călugări. Cele opt precepte ale vieții monahale prevedeau, de fapt, rolul tutelar al

călugărilor, deși normele ordinului budist separau cu maximă severitate viața călugărilor de cea a călugărițelor.

V.5. Varietatea formelor religiei budiste

În cadrul religiei budiste s-au conturat trei mari direcții sau “căi”, ale căror deosebiri țin de diversitatea și specificitatea mijloacelor de mântuire. Încă la cel de-al doilea sinod budist s-a produs prima schismă a religiei întemeiate de Buddha, iar în jurul sec. I d.H., când deja existau peste treizeci de secte, a avut loc o nouă sciziune în două mari orientări: *hinayana* și *mahayana*, împărțire care, potrivit tradiției, a fost oficializată la cel de-al patrulea sinod.

a) Hinayana, sau “Calea îngustă”, reprezintă o direcție a budismului care a rămas fidelă învățării lui Buddha, fiind răspândită mai ales în Sri Lanka (Ceilon, până în 1972), Birmania și Thailanda, fapt pentru care mai poartă și denumirea de “budism sudic”.

“Calea îngustă” sau *theravadins* (al celor bătrâni) este considerată o viziune prea limitată și individualistă despre mântuire, fiindcă adepții hinayanei militau pentru o respectare riguroasă a dogmelor budismului inițial. Ortodoxismul acestei învățături constă în negarea oricărui zeități, iar efortul omului pentru desăvârșire și atingerea nirvanei, vizează numai mântuirea personală.

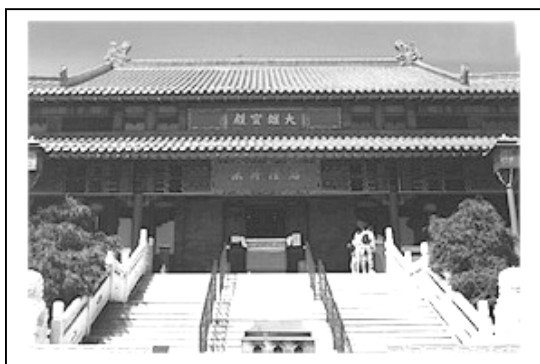
Spre deosebire de mahayana, calea îngustă nu conține subtilități filosofice, fiind mai simplă și, de aceea, mai accesibilă păturilor largi de credincioși. Cultul direcției hinayana se distinge prin sobrietate, Buddha fiind singurul obiect de venerație. Budismul sudic adoptă ca limbă sacră dialectul pali în care au fost elaborate scrierile morale și filosofice.

b). Mahayana sau “Calea largă”, s-a impus mai ales în regiunile de nord ale Indiei, remarcându-se prin speculațiile sale filosofice de maximă complexitate și profunzime și exercitând o puternică înrâurire asupra vieții spirituale indiene din secolele II-IV d.H. Întemeietorul acestei direcții a fost teologul Nagarjuna – sec. II d.H., provenind din casta brahmanilor. Acest ultim detaliu are o importanță deosebită, fiindcă învățătura mahayana, prin elementele novatoare față de budismul inițial a însemnat, de fapt, o mare concesie făcând brahmanismului.

Ideea centrală a “Căii largi” consistă în credința că fiecare om poate dobândi nirvana, numai dacă efortul pentru desăvârșire urmărește nu numai mântuirea individuală, ci și pe aceea a altor oameni, a tuturor. Mahayana susține că fără Dumnezeu sau zei religia nu poate fi accesibilă oamenilor, de aceea Buddha, a fost transformat dintr-un învățător și înțelept, în divinitate. În acest chip s-a instituit cultul lui Buddha, în cinstea căruia au început să se construiască temple și alte lăcașuri de cult.

Dacă pentru adepții hinayanei Buddha nu era decât o ființă umană superioară, înzestrată cu însușiri supranaturale, teologii “Marelui vehicul”, sub influența vădită a brahmanismului, îl identifică pe Buddha cu o existență transcendentă, cu o zeitățe eternă și absolută. Treptat, panteonul mahayanei va fi format din 995 de Buddha stăpâni ai lumii, 35 de Buddha purificatori de păcate, cu tot atâtea reprezentări statuare. Dacă în budismul inițial scopul suprem al practicării virtuților morale era dobândirea celui mai înalt grad de sfințenie (arhat), grație căruia se intra în nirvana, pentru mahayana, credinciosul trebuie să devină un *Bodhisattva* adică un mântuitor al tuturor oamenilor. Bodhisattva este o ființă care a atins perfecțiunea, prin suprimarea setei de existență, dar a renunțat de bunăvoie la nirvana, pentru a mântui alte ființe. Așa cum Buddha nu a trecut în nirvana până când nu a răspândit învățătura sa salvatoare, dând dovadă de mare dragoste pentru oameni, la fel și un bodhisattva, atinge cel mai înalt grad al perfecțiunii prin iubire universală și jertfă de sine.

Mahayana este o concepție mai largă și mai generoasă despre mântuire. Nagarjuna a predicat accesul la mântuire și, deci, la nirvana, nu numai a călugărilor, ci și a mirenilor, aceasta fiind una dintre laturile fundamentale prin care “Marele vehicul” se deosebește de “Calea îngustă”, care reprezenta, într-adevăr, o cale mai anevoioasă întru mântuire, deoarece numai prin forțe proprii credinciosul nu avea “certitudinea” dobândirii perfecțiunii.

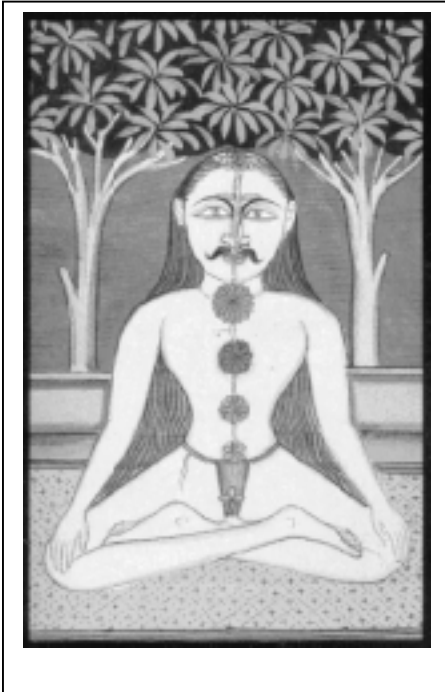
De remarcat că în cadrul direcției mahayana, se produce o schimbare a modului de înțelegere și reprezentare a nirvanei. Pentru a beneficia de o răspândire cât mai largă, mahayana conferă nirvanei un conținut mai accesibil credincioșilor, prin introducerea concepției despre existența raiului (Swarga), care lipsea în budismul ortodox. Raiul

budist este, în multe privințe, asemănător paradisiului creștin. În același mod a fost creată și ideea de infern pentru cei ce au nesocotit preceptele lui Buddha.

Învățătura mahayana, reprezintă un sistem etico-filosofic, care a păstrat puține elemente din budismul inițial, însă, datorită elementelor înnoitoare, a permis acestei religii o vastă penetrație pe tot întinsul globului, devenind prima religie cu statut universalist.

c. Tantrismul sau **vajrayana** este cea de a treia orientare a religiei budiste, întemeiată într-o perioadă relativ târzie – sec.VI d.H. “Vehicolul tantric” reprezintă o

învățătură mistică, un amestec *sui-generis* între budismul timpuriu și vechiul păgânism tantric. Vajrayana se mai numește și *tantrism*, întrucât principiile sale sunt o compilație dintr-o serie de “tantras”, cărți filosofico-religioase. Un loc important în cadrul acestei religii îl au formulele și practicile magice (darani), grație cărora este facilitată reîncarnarea și atingerea nirvanei.

În tantrism, budismul își pierde statutul și demnitatea unui sistem filosofic, transformându-se într-un rit magic, fiindcă adepții vajrayanei caută perfecțiunea nu prin meditație, ci prin exerciții mistice, deseori sub înfățișări monstruoase și obscene. Unii cercetători consideră tantrismul o formă aberantă de căutare a desăvârșirii și mântuirii și, de aceea, consideră că aici este vorba mai mult de magie decât de religie.

“Această decădere a budismului, spune Em. Vasilescu, a contribuit foarte mult ca budismul să se amestece cu hinduismul sau să dispară cu vremea aproape în întregime din India, locul său de origine”.³⁵

În încheiere, vom menționa că budismul întâlnit astăzi în diferite țări ale lumii, nu este, nici pe departe, religia budistă propriu-zisă, ci, mai curând, un fel de neobudism, adaptat la achizițiile științei contemporane și la principalele tendințe filosofice și sociale din secolul XX, motiv pentru care budismul și-a păstrat puterea de propagare și seducție.